

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

БЕРЕЖАНСЬКА ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.716:343.1

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ОСОБИ НЕ ДАВАТИ ПОКАЗАННЯ
АБО ПОЯСНЕННЯ ЩОДО СЕБЕ, ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ЧИ БЛИЗЬКИХ
РОДИЧІВ ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор

Камінська Наталія Василівна

Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри конституційного права та прав людини

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,

Федоренко Владислав Леонідович,

Науково-дослідний центр судових експертиз з питань
інтелектуальної власності Міністерства юстиції України,
директор

кандидат юридичних наук

Кушнір Ірина Володимирівна,

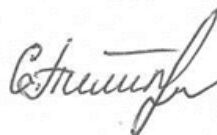
Громадська організація «Український інститут з прав людини»,
експерт

Захист відбудеться «23» жовтня 2019 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Автореферат розісланий «21» вересня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах реформування системи публічної влади, розвитку конституційного процесу в Україні одним з актуальних питань залишається забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Не дивлячись на прийняття значної кількості міжнародно-правових і національних нормативно-правових актів, що закріплюють визнання людини найвищою соціальною цінністю, системи прав і свобод людини і громадянина як основи свободи, справедливості та загального миру, належне реальне та ефективне їх забезпечення в Україні є до певної міри проблемним.

Невід'ємним правом особи є її можливість не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Відповідні положення регламентовані у ст. 63 Конституції України, деталізовані у галузевому законодавстві. Згідно з цією нормою особи мають право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, не несуть відповідальності за відмову їх давати. Назване конституційне право не може бути обмежене, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64 Конституції України). Тобто особа є вільною від самовикриття та викриття членів своєї сім'ї чи близьких родичів, отже сама вирішує давати чи не давати їй показання або пояснення про себе, членів сім'ї чи близьких родичів у ході досудового розслідування, судового розгляду і т.д.

Отже, Конституція України закріпила невідчужуваність, непорушність, невичерпність забезпечення з боку держави конституційного права не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Саме тому актуальним є дослідження можливостей людини здійснити таке право, механізму його гарантування і реалізації в Україні з урахуванням відповідного зарубіжного досвіду. Потребують наукового аналізу поняття, ознаки, зміст, гарантії конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, а також роль держави і громадянського суспільства в його забезпеченні.

Враховуючи те, що згідно з ст. 8 Конституції України норми Основного Закону нашої держави є нормами прямої дії, потребують розробки конкретні механізми забезпечення названого суб'єктивного права.

Окремі конституційні права і свободи людини і громадянина, проблеми їх реалізації в Україні постійно досліджувалися і досліджуються такими вченими як В. Букач, О. Васильченко, М. Гультай, С. Гусарєв, В. Демиденко, Н. Камінська, Л. Козодой, А. Колодій, В. Копейчиков, І. Кушнір, Л. Липачова, О. Лоцихін, І. Магновський, О. Марцеляк, Л. Наливайко, О. Негодченко, А. Олійник, М. Орзіх, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, Л. Самофалов, А. Селіванов, О. Солоненко, Ю. Тодика, В. Федоренко, А. Шевченко та ін.

Слід відзначити, що вивченню права не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів приділяли увагу не лише учені-конституціоналісти, а й дослідники кримінального права і кримінального процесу, меншою мірою також цивільного права і процесу, адміністративного

права і процесу тощо. Зокрема, правова регламентація засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї відображені у працях таких вчених: Р. Бараннік, І. Берестова, В. Гончаренко, В. Горбачевський, Ю. Грошевий, С. Волкотруб, Т. Добровольська, М. Костицький, Д. Котов, В. Котюк, О. Кучинська, О. Ларін, Л. Лобойко, В. Лукашевич, А. Ляш, В. Маляренко, В. Маринів, О. Михайленко, М. Михеєнко, Т. Москалькова, Я. Мотовиловкер, В. Нор, А. Селіванов, С. Стахівський, М. Строгович, О. Татаров, В. Тертишник, Л. Удалова, О. Хижна, Ю. Чорноус, С. Чернявський, Н. Шаптала, В. Шибіко та ін.

Разом з тим, питання конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, його гарантування і забезпечення недостатньо опрацьовані, тому потребують подальших пошуків у вирішенні проблем систематизації наукових позицій учених-конституціоналістів з досліджуваної проблематики і законодавства України. Вивчення в роботі зазначених питань визначає новизну і актуальність теми дисертації, об'єктивно сприятиме розвитку системи забезпечення в Україні основних прав людини загалом, конституційних особистих прав людини і громадянина зокрема, вдосконаленню діяльності органів влади в реалізації їх обов'язку щодо забезпечення конституційного права не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів та його забезпечення в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає Пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженим Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 7 від 25 січня 2011 р.), уточнено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 21 від 25 жовтня 2016 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є здійснення комплексного вивчення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів та його забезпечення в Україні.

Визначена мета зумовила постановку і розв'язання наступних *задач*:

- проаналізувати доктринальні джерела і визначити методологію дослідження конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

- охарактеризувати нормативно-правові джерела конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

- з'ясувати поняття та ознаки конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

- сформулювати зміст конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

- визначити гарантії конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

- розкрити поняття та зміст забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

- проаналізувати діяльність судових, правоохоронних та інших органів щодо забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

- охарактеризувати забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів у практиці зарубіжних країн;

- запропонувати шляхи удосконалення конституційно-правового регулювання і реалізації права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі забезпечення конституційних особистих прав і свобод людини.

Предметом дослідження є конституційне право особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів та його забезпечення в Україні.

Методи дослідження. Методологічна основа обрана, виходячи з предмета та задач дослідження. У дисертації використано філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Філософською основою став *діалектичний метод* – для всебічного вивчення процесу виникнення та еволюції права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів, його поняття, розгляду проблеми забезпечення даного права в динаміці (розділ 1). Також було використано інші методи: *історико-правовий* – для дослідження регулювання конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів в пам'ятках права України з доби Київської Русі до наших часів (розділ 1); *системного аналізу* – для аналізу роботи правоохоронних, судових та інших органів щодо забезпечення досліджуваного права, їх повноважень (розділ 3); *порівняльно-правовий* – для порівняння норм законодавства України з нормами законодавства інших держав, що регулюють особисті права і свободи людини та громадянина, включаючи згадане право, а також процес його забезпечення (підрозділи 1.2, 2.3, 3.2; 3.3). *Системно-структурний і структурно-функціональний методи* застосовано при комплексному вивченні змісту конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, а також його забезпечення (підрозділи 2.2, 3.1,

3.2, 3.3). Використання *статистичного методу* дозволило узагальнити дані про діяльність різних органів державної влади щодо забезпечення досліджуваного права (розділ 3); *конкретно-соціологічного і методу прогнозування* – для з'ясування позицій працівників правоохоронних органів щодо предмета нашого дослідження шляхом проведення їх анкетування, вироблення відповідних пропозицій (розділ 3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування працівників органів поліції України щодо належного рівня забезпечення конституційного права особи не давати показання щодо себе членів своєї сім'ї та близьких родичів (проведено 2017 р., м. Київ, 302 респонденти); статистичні матеріали про роботу судових та правоохоронних органів України, рішення Європейського суду з прав людини тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі аналізу норм конституційного та інших галузей права України, інших держав, практики Європейського суду з прав людини, Верховного Суду, Конституційного Суду України, правоохоронних органів, а також наукових праць здійснено комплексне дослідження конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, сформульовані положення і висновки, яке мають важливе теоретичне і практичне значення. Зокрема:

вперше:

- сформульовано авторську дефініцію поняття конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів у суб'єктивному розумінні – як свободи проти самовикриття чи викриття членів сім'ї чи близьких родичів, що становить сукупність гарантованих державою можливостей особи утримуватися від дій, спрямованих на нерозголошення відомостей щодо згаданих категорій осіб, які перебувають у статусі потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, позивача, відповідача, заявника, боржника, свідка чи інших суб'єктів процесуальних відносин, з метою захисту їх прав та законних інтересів (широке розуміння);

- визначено конституційне право особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів у вузькому сенсі – як закріплені нормами Конституції України та інших нормативно-правових актів України можливості особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, що становлять правовий привілей особи та гарантію права на захист від звинувачення у вчиненні правопорушень;

- доведено багатоаспектність конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, що може розглядатись як 1) конституційне право особи; 2) право-гарантія; 3) правовий привілей особи; 4) свобода проти самовикриття чи викриття членів сім'ї чи близьких родичів; 5) елемент права особи на захист; 6) засада здійснення судочинства, необхідна умова забезпечення права на справедливий суд; 7) передумова правового імунітету особи; 8) спосіб забезпечення

основоположних конституційних принципів: презумпції невинуватості, недоторканності особи, що впливають з поняття людської гідності тощо;

- розкрито зміст конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, що включає ряд суб'єктивних прав, а саме: право відмовитись давати показання або пояснення (мовчати) щодо себе з приводу підозри чи обвинувачення, так і з будь-яких інших питань; право відмовитись давати показання або пояснення щодо членів сім'ї з приводу підозри чи обвинувачення, так і з будь-яких інших питань; право відмовитись давати показання або пояснення щодо близьких родичів з приводу підозри чи обвинувачення, так і з будь-яких інших питань; право особи не нести відповідальність за відмову давати показання або пояснення проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів; право бути поінформованим про зміст та порядок реалізації цього права уповноваженими органами державної влади та їх посадовими особами у встановленому законом порядку; право на оскарження незаконних дій чи бездіяльності органів державної влади та їх посадових осіб щодо неналежного забезпечення даного права;

удосконалено:

- наукові погляди на систему нормативно-правових джерел права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, що включає 1) міжнародно-правові акти, 2) Конституцію України; 3) галузеве законодавство, 4) судову практику у даній сфері;

- розуміння поняття забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів як специфічної соціально необхідної та законодавчо регламентованої діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, що спрямована на створення належних умов для реалізації, охорони, захисту та відновлення даного права осіб, які перебувають у статусі потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, позивача, відповідача, заявника, боржника, свідка чи інших суб'єктів процесуальних відносин;

- конституційні положення, зокрема, п. 2 ст. 63 Конституції України викласти у такій редакції: «Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний, інші учасники процесуальних відносин мають право на захист», з відповідними подальшими змінами до інших нормативно-правових актів України;

- механізм реалізації конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, який складається з таких складових (стадій): 1) гарантування реалізації даного права; 2) безпосереднє здійснення даного права; 3) його охорона та захист; 4) відновлення чи сприяння відновленню порушеного права;

дістало подальший розвиток:

- визначення гарантій конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів – як комплексної системи юридичних умов, засобів і механізмів, які обумовлюють повну, всебічну та ефективну реалізацію, сприяють попередженню його

порушення або недотримання, створюють можливості для захисту та відновлення у випадку порушення;

- підходи до розуміння понять «правовий імунітет» та «правовий привілей» особи, що впливають на формування і реалізацію особливого правового статусу особи як суб'єкта процесуальних відносин, а також гарантій, що поширюються на привілей проти самовикриття та привілей не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

- обґрунтування теоретико-правових засад співвідношення таких правових категорій як показання, пояснення, докази, свідчення тощо;

- твердження про те, що перелік суб'єктів забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів включає: правоохоронні, судові та інші органи державної влади України, громадські організації, а також особи, установи й організації, визначені законодавством.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть сприяти вдосконаленню законодавства України у сфері забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Сформульовані в дисертації висновки і пропозиції впроваджено та використовуються у:

- *науково-дослідній сфері* – для вдосконалення теорії конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів, забезпечення його органами публічної влади;

- *правотворчій діяльності та правозастосовній практиці*, зокрема, правоохоронних та інших органів публічної влади (акт впровадження Управління забезпечення прав людини Національної поліції України від 10 квітня 2019);

- *освітньому процесі* – при підготовці підручників та навчальних посібників з конституційного права України, з прав та свобод людини і громадянина, з теорії держави та права; при викладанні дисциплін «Конституційне право», «Забезпечення прав людини у правозастосовній практиці», «Міжнародно-правові стандарти з прав людини» (акт впровадження у Національній академії внутрішніх справ від 22 червня 2018);

- *просвітницькій роботі* – для правового виховання та підвищення рівня правової культури населення.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксеологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України (м. Одеса, 22-23 квітня 2015 р.); «Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи» (м. Київ, 24 квітня 2015 р.); «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» (м. Одеса, 13-14 травня 2016 р.); «Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів» (м. Київ, 14-15 жовтня 2016 р.); «Формування національної правової системи України в контексті

євроінтеграційних процесів» (м. Київ, 21 квітня 2017 р.); «Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства» (м. Харків, 31 серпня - вересня 2018 р.); «Забезпечення прав людини як основа правової держави» (м. Київ, 13 грудня 2018 р.).

Публікації. Результати дослідження відображено в 16 наукових публікаціях, серед яких сім статей у наукових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у науковому виданні іншої держави та вісім тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (367 найменувань – на 35 сторінках) і чотирьох додатків (на 13 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок, з них основного тексту – 194 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** наведено обґрунтування вибору теми дослідження, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і задачі дослідження, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію результатів дисертації та публікації, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Доктринальні та нормативні джерела дослідження конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів» присвячено аналізу стану теоретичних та нормативно-правових джерел дослідження конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, методології даної роботи.

У *підрозділі 1.1 «Доктринальні джерела конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів»* розглядаються праці науковців, присвячені генезі правової думки стосовно захисту прав людини, свободи від самовикриття та викриття членів сім'ї та близьких родичів, у т.ч. в окремих провадженнях, процесуальних діях, показань, правових імунітетів і правових привілеїв.

Погоджуємось, що наділення особи правом не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів та його закріплення на рівні конституційного є важливим здобутком філософсько-правової думки XVIII-XIX ст. У сучасній науці конституційного права практично відсутні спеціальні дослідження про право особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, іноді до даної проблематики привертають увагу у контексті інших конституційних прав і свобод людини (В. Демиденко, О. Домбровська, О. Негодченко, А. Олійник, К. Толкачова,

А. Хальота й ін.). Водночас, у науці кримінального процесу та деяких інших з'явилося чимало праць, зокрема, С. Стахівського «Показання свідків як джерело доказів у кримінальному процесі» (1997); С. Вовкотруба «Гарантії права особи на свободу від самовикриття в кримінальному судочинстві» (2003), Р. Баранніка «Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України» (2003), О. Хижни «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні» (2018).

Відзначено, що одна із доктринальних проблем, яку породжує активне застосування особою права не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів є подолання упередженості у правоохоронних, судових та інших органів стосовно тієї сторони процесуальних дій, стосовно якої мала місце така відмова. Небажання особи свідчити проти себе або членів своєї сім'ї треба логічно розглядати як невід'ємний елемент самозахисту, іноді свідчення можуть спотворювати дійсність та не сприятимуть пошуку істини. На наше переконання, лише в суспільстві із високим рівнем правової культури та правової свідомості особа здатна розуміти, що є загрозою для суспільства, власного життя і свободи, членів сім'ї чи близьких родичів.

У підрозділі 1.2 «Нормативні джерела дослідження конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів» охарактеризовано систему нормативно-правових джерел регулювання даного права. Вона включає: 1) міжнародно-правові акти (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., Американська конвенція про права людини 1969 р., Африканська Хартія прав людини та народів 1981 р., Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р., Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі 1988 р. і т.д.); 2) Конституцію України й інші джерела конституційного права України (закони «Про прокуратуру»; «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про Конституційний суд України», «Про Службу безпеки України» і т.д.); 3) галузеве законодавство, включаючи підзаконні нормативно-правові акти; 4) судову практику у даній сфері.

Про надзвичайну увагу з боку держави свідчить його закріплення в Основному Законі України (ст. 63), деталізація у галузевому законодавстві (Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Сімейний кодекс України, Податковий кодекс України, Господарський процесуальний, кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Кодекс про адміністративні правопорушення, Кримінально-виконавчий кодекс тощо), включаючи гарантії реалізації названого конституційного права.

Підкреслено, що національне законодавство у даній сфері загалом базується на нормах міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України. Проаналізувавши їх зміст дисертантка з'ясувала, що окремі норми розкривають зміст особистих прав і визначають гарантії їх здійснення, але відсутні міжнародні договори, які прямо регламентують право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

Підрозділ 1.3. «Методологія дослідження конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів» присвячено розкриттю методологічного інструментарію, насамперед, основних прийомів і способів, підходів вивчення та аналізу даного права.

Для осмислення сучасних ідей та поглядів, що стосуються права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, використано філософські, загальнонаукові та спеціальні конкретно-наукові методи. Йдеться про діалектичний, історико-правовий, системно-структурний і структурно-функціональний, статистичний, конкретно-соціологічний і прогнозування, порівняльно-правовий та інші методи. Зокрема, на основі порівняльно-правового методу здійснено аналіз забезпечення даного права у зарубіжних державах з метою виявлення позитивних і негативних тенденцій, їх врахування в українських реаліях.

Методологічними засадами проведеного дослідження є фундаментальні положення теорії конституційного права, кримінального права і кримінального процесу, інших галузей права, наукові праці вчених-юристів, Конституція та закони України, підзаконні нормативно-правові акти, емпіричний матеріал.

Розділ 2 «Поняття, зміст і гарантії конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів» складається з трьох підрозділів, присвячених вивченню природи, поняття та сутнісних ознак, змісту та гарантіям даного права.

У підрозділі 2.1 «Поняття та ознаки конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів» зосереджена увага на різноманітних підходах до з'ясування його природи, поняття і відмінних ознак. Виокремлено два основні підходи, на підставі яких сформульовано авторську дефініцію поняття конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів у широкому та вузькому розумінні.

Підкреслюється, що дане право особи є нормою прямої дії, правом-гарантією; засадою здійснення судочинства та умовою забезпечення права на справедливий суд. Його практично неможливо розглядати безвідносно до права особи на захист. Найважливіше, що це право відтворює свободу, у даному контексті – свободу проти самовикриття чи викриття членів сім'ї чи близьких родичів. Фактично його сутнісні характеристики дозволяють стверджувати, що це по суті правовий привілей особи, до певної міри який є передумовою або частиною правового імунітету особи, що включає забезпечення особи права відмовитися давати показання стосовно власних дій чи поведінки, або поведінки чи дій близьких родичів. Тому таке право виступає як спосіб

реалізації основоположних конституційних принципів: презумпції невинуватості, права на захист, недоторканності особи.

Розкриття сутності права особи не давати показання або пояснення передбачається як свободи від самовикриття чи викриття членів сім'ї та близьких родичів має виражену має множинну природу і відноситься до конституційних, кримінально-процесуальних, адміністративно-процесуальних, цивільно-процесуальних і господарсько-процесуальних прав.

У підрозділі 2.2 *«Зміст конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів»* зазначається, що зміст даного права включає ряд суб'єктивних прав, а саме: - право відмовитись давати показання або пояснення (мовчати) щодо себе з приводу підозри чи обвинувачення, так і з інших питань; - право відмовитись давати показання або пояснення щодо членів сім'ї з приводу підозри чи обвинувачення, так і з інших питань; - право відмовитись давати показання або пояснення щодо близьких родичів з приводу підозри чи обвинувачення, так і з інших питань; - право відмовитися відповідати на запитання; - право особи не нести відповідальність за відмову давати показання або пояснення проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів; право бути поінформованим про зміст і порядок реалізації цього права уповноваженими органами державної влади, їх посадовими особами; - право на оскарження незаконних дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових осіб щодо неналежного забезпечення даного права. Похідними чи додатковими суб'єктивними правами визначено право не визнати свою вину вчиненні правопорушення; можливість захищати себе, членів сім'ї чи близьких родичів за допомогою захисника тощо.

Суб'єктом права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів може бути: а) громадянин України; б) іноземець; в) особа без громадянства; г) особа з подвійним громадянством; д) біженець; е) військовослужбовець; є) працівник органів внутрішніх справ, прокуратури, суду, служби безпеки чи інших органів влади. Досліджуване право виникає в особи з особливим статусом – потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, позивача, відповідача, заявника, боржника, свідка чи інших суб'єктів процесуальних відносин. Для його виникнення обов'язкове ознайомлення особи з її процесуальними правами, а залучення у процесуальні відносини (цивільно-процесуальні, кримінально-процесуальні й ін.) реалізується у певній формі: виклик для дачі показань, пояснень, судова повістка тощо. Тому аналізоване право не основне чи первинне, а похідне.

Також вказується, що право особи не давати показання або пояснення проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів не означає звільнення особи від інших обов'язків, покладених на неї законом. Крім цього, право передбачає можливість не давати показання або пояснення проти себе, своїх членів сім'ї чи близьких або в будь-який момент перестати давати такі показання. Разом з тим ч. 1 ст. 63 Конституції України не можна розуміти як норму, яка виключає будь-яке самовикриття, визнання провини або показання одного з подружжя чи

близьких родичів як свідків. Загалом комплекс засобів, які формують зміст вказаного права, регламентовано у галузевому законодавстві.

У підрозділі 2.3 *«Гарантії конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів»* визначені поняття, ознаки та види гарантій даного права особи. Це комплексна система юридичних умов, засобів і механізмів, які обумовлюють повну, всебічну та ефективну реалізацію конституційного права не давати показання або пояснення щодо себе чи близьких родичів, сприяють попередженню його порушення або недотримання; створюють можливості для захисту та відновлення у випадку порушення.

Виокремлено такі основні види гарантій: загальні й спеціальні; інституційні, організаційні й нормативно-правові. Зокрема, дисертанткою встановлено, що юридичні гарантії права особи не давати показання проти себе та своїх рідних полягають як у нормативно-правовому закріпленні відповідного права (у Конституції України, законах «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про Конституційний суд України» та ін., у кримінально-процесуальному, цивільно-процесуальному, господарсько-процесуальному, іншому галузевому законодавстві, міжнародно-правових актах), так і безпосередньому втіленні його у правозастосовну практику, пов'язане з організацією роботи органів державної влади, їх посадових та службових осіб, зокрема судових, правоохоронних та інших органів.

Розділ 3 «Забезпечення органами державної влади конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів» складається з трьох підрозділів, де з'ясовано поняття і зміст, суб'єкти, зарубіжний досвід забезпечення даного права особи, а також можливості його використання в Україні.

У підрозділі 3.1 *«Поняття і зміст забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів»* зазначено, що Конституція України, конституційне та інше галузеве законодавство України покладають на державу, її органи і посадових осіб, суб'єктів громадянського суспільства обов'язки забезпечення прав людини і громадянина, включаючи і досліджуване право.

Визначено поняття забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Враховуючи особливу специфічну природу і сутність даного права, складним та поліструктурним є механізм його реалізації. Останній дозволяє виокремити такі стадії: 1) гарантування реалізації даного конституційного права людини, 2) безпосереднє здійснення названого права; 3) його охорона та захист; 4) відновлення чи сприяння відновленню порушеного конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

У підрозділі 3.2 *«Забезпечення судовими, правоохоронними та іншими органами конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів»* виокремлено перелік суб'єктів

даного процесу. Він включає органи судової влади, правоохоронні органи, інші органи державної влади України, громадські організації та деякі інші, визначені законодавством особи, установи й організації. Такий перелік не є вичерпним, оскільки широким є коло учасників процесуальних відносин різних їх видів; проблемним є визначення усіх правоохоронними органів, особливо в умовах реформування системи організації та функціонування органів публічної влади в Україні, зокрема, децентралізації влади, судової реформи, реформи органів прокуратури, поліції тощо.

Підкреслено значення правозахисних органів у процесі забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Уповноваженого Президента України з прав дитини, адвокатури, громадських правозахисних організацій, суб'єктів громадянського суспільства і т.д.). У результаті дослідження повноважень, форм та методів діяльності органів державної влади стосовно забезпечення реалізації конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, виокремлено проблеми у цій сфері і шляхи їх вирішення.

У підрозділі 3.3 «Зарубіжний досвід забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів та перспективи його використання в Україні» здійснено порівняльно-правовий аналіз положень конституційно-правових актів України та США, Бразилії, Японії, Іспанії, Франції, Німеччини, Російської Федерації, Грузії, Білорусі, Азербайджану, Литви, Словенії, Хорватії і т.д. для виявлення відмінностей правового регулювання досліджуваного права, правозастосовної діяльності у цій сфері.

Вивчення практики ЄСПЛ дозволило зробити висновки про те, що хоча право на мовчання не виокремлено у ст.6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, проте право не надавати показання при поліцейському допиті і право не свідчити проти себе є визнаними нормами, що становлять зміст справедливого розгляду згідно з вказаною статтею (справи «Лазаренко проти України», «Нечепорук і Йонкало проти України», «Шабельник проти України», «Яременко проти України», «Функе проти Франції» тощо). ЄСПЛ занадто широко розкриває право на мовчання, не обмежуючись показаннями отриманими під час допиту, а включає будь-які докази, що можуть надалі слугувати підставою підозри або обвинувачення у вчиненні правопорушень.

Задля вирішення проблем у досліджуваній сфері, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду, запропоновано певні зміни і доповнення до законодавства України і практики його реалізації.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні поняття, природи і змісту, забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе,

членів сім'ї чи близьких родичів людини в Україні, а також формулюванні на цій основі висновків, пропозицій та рекомендацій. Найбільш важливими є такі:

1. Аналіз доктринальних джерел права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів дозволяє зробити висновок про те, що це право демонструє взаємодію інститутів і принципів конституційного права, кримінального процесу й інших галузей, а також породжує низку інших інститутів та принципів правосуддя, зокрема принцип презумпції невинуватості, недоторканності особи, є необхідною умовою і способом забезпечення права на справедливий суд, інших основоположних конституційних положень тощо.

Підкреслено мультидисциплінарність методологічних підходів та інших інструментів дослідження даного права, засновану на діалектичному методі пізнання із застосуванням наукових та спеціальних методів вивчення конституційно-правових та інших галузевих норм і правовідносин.

2. Генеза нормативно-правового закріплення даного права у законодавстві України налічує багато століть, починаючи з часів Київської Русі. Так, "Руська Правда" регулювала питання реалізації права на звернення до суду за захистом своїх прав та право на самозахист своїх прав; Статут Великого князівства Литовського гарантував шляхтичам право користуватися гарантіями принципу презумпції невинуватості, та всім людям – право на судовий захист своїх прав та свобод; Конституція Пилипа Орлика 1710 р. закріпила можливість козаків звертатися до Генерального суду за захистом своїх прав; кодифікована збірка феодального права "Права, за якими судиться малоросійський народ" містила положення про право шляхтича користуватися презумпцією невинуватості, звертатися до суду з метою захисту своїх прав тощо.

3. Сучасний період пов'язаний з розробкою і прийняттям міжнародно-правових стандартів у даній сфері. Так, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. у п. 3 ст. 14 визначив, що кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним. Опосередковано дане право врегульовано в Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Європейській конвенції про запобігання катуванням чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р., Зводі принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі 1988 р. і т.д.

У системі нормативно-правових джерел України першочергову роль відіграє Конституція України. У ст. 63 врегульовано право особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Її логічне продовження та взаємозв'язок підкреслено з іншими положеннями Основного Закону України (ст. 28, 29, 51, 55, 56, 59, 62, 64, 129 тощо), а також деталізація у конституційному й іншому галузевому законодавстві. Йдеться про Закони України «Про прокуратуру»; «Про Уповноваженого Верховної Ради України з

прав людини», «Про Конституційний суд України», «Про Службу безпеки України», Кримінальний кодекс України Кримінальний процесуальний кодекс України, Сімейний кодекс України, Податковий кодекс України, Господарський кодекс України, Господарський процесуальний, кодекс України, Цивільно-процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Кодекс про адміністративні правопорушення, Кримінально-виконавчий кодекс; Закони України «Про державний захист працівників судових та правоохоронних органів»; «Про Національну поліцію», «Про запобігання корупції», «Про дипломатичну службу», «Про Вищий антикорупційний суд України», «Про доступ до публічної інформації»; «Про судоустрій і статус суддів»; «Про адвокатуру»; «Про правову допомогу»). Про належну увагу з боку держави, її нормотворчих органів у регулюванні досліджуваного права, включаючи гарантії його реалізації свідчить значна кількість підзаконних актів та судова практика у даній сфері.

4. Багатоаспектність конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів дозволяє його розглядати як 1) конституційне право особи; 2) право-гарантію; 3) правовий привілей особи; 4) свободу проти самовикриття чи викриття членів сім'ї чи близьких родичів; 5) елемент права особи на захист; 6) засаду здійснення судочинства, необхідну умову забезпечення права на справедливий суд; 7) передумову правового імунітету особи; 8) спосіб забезпечення основоположних конституційних принципів: презумпції невинуватості, недоторканності особи і впливає з поняття людської гідності тощо.

Запропоновано авторську дефініцію конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів у широкому розумінні як свободу проти самовикриття чи викриття членів сім'ї чи близьких родичів, що становить сукупність гарантованих державою можливостей особи утримуватися від дій, спрямованих на нерозголошення відомостей щодо згаданих категорій осіб, які перебувають у статусі потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, позивача і відповідача, заявника і боржника, свідка чи інших суб'єктів процесуальних відносин з метою захисту їх прав та законних інтересів.

Водночас визначено дане право особи у вузькому розумінні як закріплені нормами Конституції України та інших нормативно-правових актів України можливості особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, що становлять правовий привілей особи та гарантію права на захист від звинувачення у вчиненні правопорушень.

5. У зв'язку з різноманітними підходами до розуміння природи і сутності досліджуваного права, виокремлено його специфічні ознаки та зміст. Так, аналіз його відмінних ознак, виходячи з положень чинного законодавства України дозволяє зробити висновок, що показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом чи іншими щодо відомих їм обставин у різного роду провадженнях, що мають значення для них. Показання

є одним з процесуальних джерел доказів, поряд з речовими доказами, документами, висновками експертів. Водночас пояснення – це відомості, які можуть не мати доказового значення, що надаються усно або в письмовій формі, незалежно від стадій різних видів проваджень. У більшості випадків отримані пояснення від особи без захисника відрізняються від дачі показань.

Зміст даного конституційного права включає ряд суб'єктивних можливостей, зокрема, відмовитись давати показання або пояснення (мовчати) щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів з приводу підозри чи обвинувачення, так і з інших питань; не нести відповідальність за відмову давати показання або пояснення проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів; бути поінформованим про зміст та порядок реалізації цього права уповноваженими органами державної влади та їх посадовими особами у встановленому законом порядку; оскарження незаконних дій чи бездіяльності органів державної влади та їх посадових осіб щодо неналежного забезпечення права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

6. Гарантії конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів – це комплексна система юридичних умов, засобів і механізмів, які обумовлюють повну, всебічну та ефективну реалізацію даного права, сприяють попередженню його порушення або недотримання; створюють можливості для захисту та відновлення у випадку порушення. Виокремлено такі основні види гарантій: загальні та спеціальні; інституційні, організаційні і нормативно-правові або юридичні. Зокрема останні включають нормативно закріплені у Конституції України, Законах України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про Конституційний суд України» та ін., у кримінально-процесуальному, цивільно-процесуальному, господарсько-процесуальному, іншому галузевому законодавстві, міжнародно-правових актах.

7. Механізм реалізації конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, на думку автора, складається з таких складових (стадій): 1) гарантування реалізації даного права, 2) безпосереднє здійснення; 3) охорона та захист; 4) відновлення чи сприяння відновленню порушеного права.

Забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів становить специфічну соціально необхідну і законодавчо регламентовану діяльність органів державної влади та їх посадових осіб, що спрямована на створення належних умов для реалізації, охорони, захисту та поновлення даного права осіб, які перебувають у статусі потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, позивача, відповідача, заявника, боржника, свідка чи інших суб'єктів процесуальних відносин. До суб'єктів такого забезпечення можна віднести: правоохоронні, судові та інші органи державної влади України, громадські організації та інші, визначені законодавством установи й організації.

У встановлених законом випадках суб'єктом забезпечення даного права може бути сама особа.

8. Ґрунтовне вивчення та аналіз законотворчої та правозастосовної практики у цій сфері США, Франції, Німеччини, Грузії, Республіки Білорусь, Російської Федерації, Азербайджану, Литви, Словенії, Хорватії та інших держав засвідчує різноманітність способів закріплення та реалізації права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Позитивним є наявність чітких та конституційно гарантованих механізмів, включаючи контрольні (Франція, Німеччина та ін.), у деяких країнах вони відсутні або неоднозначні чи несистемні (наприклад Грузія).

9. Внесено пропозиції щодо змін і доповнень до чинного законодавства України, що покликані суттєво підвищити ефективність діяльності державних органів, інших уповноважених суб'єктів забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів. Важливим, на наше переконання, є законодавче закріплення на конституційному рівні визначеного кола осіб, які належать до членів сім'ї і близьких родичів. Зокрема, тому доцільно внести зміни і доповнення до ст. 51 Конституції України.

Водночас пропонуємо частину 2 ст. 63 Конституції України викласти у такій редакції: «Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний, інші учасники процесуальних відносин мають право на захист». Відповідні зміни повинні бути згодом внесені і до інших нормативно-правових актів з метою приведення їх у відповідність до Конституції України, міжнародних стандартів у даній сфері.

Також доцільно внести зміни до п. 3. ст. 66 Кримінального процесуального кодексу України в частині відмови свідка давати свідчення щодо себе, близьких родичів і членів сім'ї, надаючи таке право особі відмовитися від дачі тільки тих пояснень, які можуть стати підставою для підозри, звинувачення в скоєнні ним, близькими родичами або членами сім'ї кримінального правопорушення щодо відповідності положень ст. 63 Конституції України для усунення колізій між даним нормативно-правовим актом та Основним Законом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Грицик (Бережанська) В. В. Поняття та ознаки конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 12. Т.1 С. 65-68.

2. Грицик (Бережанська) В. В. Гарантії конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. №1. Т.1. С. 108-111.

3. Грицик (Бережанська) В. В. Створення належних умов органами внутрішніх справ України щодо забезпечення права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 4. Т. 1. С. 61-63.

4. Бережанська В. В. Поняття та зміст конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 1. С. 33-39.

5. Бережанська В. В. Забезпечення судовими органами конституційного права не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2016. Вип. 2 (37). С. 13-19.

6. Бережанська В. В. Забезпечення правоохоронними органами конституційного права не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С.182-186.

7. Бережанська В. В. Поняття та зміст забезпечення конституційного права не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Право і суспільство* 2018. №3. Част.2. С 3-9.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав

8. Грицик (Бережанська) В. В. Создание условий органами внутренних дел для реализации гражданами конституционного права не давать показания против себя и членов семьи: сравнительный аспект. *Право и политика*. Научно-методический журнал Кыргызской Республики. 2015. №1. С. 89-93.

Тези доповідей, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Грицик (Бережанська) В. В. Деякі методологічні аспекти дослідження конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-практичний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України*: матер. міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 22-23 квітня 2015 р.). Од., 2015. С. 18-21.

10. Грицик (Бережанська) В. В. Доктринальні джерела конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи*: матер. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 24 квітня 2015 р.). Т.2. К., 2015. С.93-98.

11. Грицик (Бережанська) В. В. Правові основи конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе членів своєї сім'ї чи близьких родичів. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: тези-доп. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 26 березня 2015 р.). К., 2015. С. 167-171.

12. Бережанська В. В. Забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів в

адміністративному процесі. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*: матер. міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 13-14 травня 2016 р.). Од. 2016. С. 23-25.

13. Бережанська В. В. Зміст конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Формування національної правової системи України в контексті євроінтеграційних процесів*: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 21 квітня 2017 р.). К., 2017. С. 45-50.

14. Бережанська В. В. Створення необхідних умов судовими органами для забезпечення реалізації конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів або близьких родичів. *Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів*: матер. міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 14-15 жовтня 2016 р.). К., 2016. С. 10-14.

15. Бережанська В. В. Забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів в зарубіжних країнах. *Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства*: матер. міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 31 серпня – 1 вересня 2018 р.). Х., 2018. С. 18-22.

16. Бережанська В. В. Створення необхідних умов правоохоронними органами для забезпечення реалізації конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Забезпечення прав людини як основа правової держави*: матер. Всеукраїн. круглого столу (м. Київ, 13 грудня 2018 р.). К.: КНУТД, 2018. С.39-45.

АНОТАЦІЯ

Бережанська В.В. Конституційне право особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів та його забезпечення в Україні. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація присвячена дослідженню конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Послідовно розкриваються доктринальні і нормативно-правові джерела, методологія дослідження, сутність та зміст даного права. Окрему увагу приділено гарантіям та особливостям його забезпечення судовими, правоохоронними та іншими органами в Україні, деяких зарубіжних державах.

У дисертації сформульовано положення та висновки, обґрунтовуються пропозиції щодо перспектив удосконалення забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, зокрема, стосовно внесення змін і доповнень до законодавства України.

Ключові слова: права людини, право особи не давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів; конституційне право; гарантії захисту прав людини, свобода від самовикриття, правовий привілей, забезпечення.

АННОТАЦІЯ

Бережанская В.В. Конституционное право не давать показания либо объяснения против себя, членов семьи или близких родственников и его обеспечение в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

Диссертация посвящена изучению конституционного права лица не давать показания либо объяснения против себя, членов семьи или близких родственников. Последовательно раскрываются доктринальные и юридические источники, методология исследования, понятие, особенности и содержание этого права.

Предложено авторское определение конституционного права лица не давать показания либо объяснения против себя, членов семьи или близких родственников в широком смысле как свобода от саморазоблачения или разоблачение членов семьи либо близких родственников, что является Совокупностью гарантированных государством возможностей лица воздерживаться от действий, направленных на неразглашение информации о упомянутых категориях лиц, находящихся в статусе потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого, ответчика, истца, ответчика, заявителя и должника, свидетеля или других субъектов процессуальных отношений в целях защиты своих прав и законных интересов. В то же время данное право в узком смысле целесообразно определить как закрепленную нормами Конституции Украины и других нормативно-правовых актов Украины возможность не давать показания или объяснения о себе, членах семьи или родственниках, как правовую привилегию и гарантию права на защиту от обвинений в совершении правонарушений.

Особое внимание уделяется гарантиям и механизму реализации, специфике обеспечения его в Украине, некоторых зарубежных странах. Механизм реализации конституционного права лица не давать показания либо объяснения против себя, членов семьи или близких родственников, по мнению автора, состоит из следующих компонентов (стадий): 1) гарантирование реализации этого права, 2) непосредственная реализация; 3) охрана и защита; 4) восстановление или содействие восстановлению нарушенного права.

Обеспечение конституционного права лица не давать показания либо объяснения против себя, членов семьи или близких родственников составляет социально необходимую и законодательно регулируемую деятельность органов государственной власти и их должностных лиц, направленную на создание надлежащих условий для реализации, защиты, охраны и восстановления этого

права лица, находящего в статусе потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого, ответчика, истца, заявителя, должника, свидетеля или других субъектов процессуальных отношений. Субъектами такого обеспечения данного права являются: правоохранительные, судебные и иные органы государственной власти Украины, общественные организации и другие, определенные законодательством учреждения и организации, само лицо.

В диссертации сформулированы положения и выводы, обосновываются предложения относительно перспектив усовершенствования конституционного права лица не давать показания либо объяснения против себя, членов семьи или близких родственников, в частности внесение изменений и дополнений в законодательство Украины, направлены на повышение эффективности работы органов государственной власти и других уполномоченных органов обеспечения этого права.

Ключевые слова: права человека, право лица не давать показания либо пояснения о себе, членах семьи или близких родственниках; конституционное право; гарантии защиты прав человека; свобода от саморазоблачения; правовая привилегия; обеспечение.

SUMMARY

V. Berezhanska. Constitutional human right person did not give testimony or explanation about themselves, family members or close relatives. – *On rights of a manuscript.*

Thesis for the degree of Candidate of Sciences in Law by specialty 12.00.02 – Constitutional law; Municipal law. – National Academy of Internal Affairs, Kiev, 2018.

The thesis is devoted to the research of constitutional human right person did not give testimony or explanation about themselves, family members or close relatives. In particular, the theoretical and legal foundations, methodology of research, the essence and significance of the constitutional human right to human right person did not give testimony or explanation about themselves, family members or close relatives. Consistently disclosed the doctrinal and legal sources, methodology, research, nature and content of the constitutional human right to human right person did not give testimony or explanation about themselves, family members or close relatives. Special attention is paid to companies and features provision of this law in Ukraine, some foreign countries.

The thesis formulated provisions and conclusions, are the proposals on the prospects of improving the provision of constitutional law the person did not give testimony or explanation about themselves, family members or close relatives, in particular, concerning the amendments and additions to the legislation of Ukraine.

Keywords: human rights; the right of a person not to give testimony about himself, family members or close relatives; constitutional law; guarantee the protection of human rights; freedom from self-disclosure; legal privilege; ensuring.